

А.КУЛЯШОЎ І БЕЛАРУСКАЕ ВУСНА-ГУТАРКОВАЕ МАЎЛЕННЕ

Сёння паўнапраўна мы лічым Аркадзя Куляшова класікам беларускай літаратуры, яскравым прадстаўніком так званай беларускай інтэлектуальнай паэзіі. Адносячы сябе ў 30 – 40-я гады ХХ ст. да паэтаў-канструктывістаў, А.Куляшоў шчыра прызнаецца: “Цьмяна адчуваю, што атрымліваюцца нататкі, дарожныя нарысы, а не вершы... Разумею, што дрэнна, павярхоўна ведаю жыццё, а пра тое, што ведаю, пяю, як Кажуць, не ўласцівым для мяне голасам. Усё часцей і часцей звяртаюся да крыніц народнай творчасці, да твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа, Пушкіна і Някрасава” [1]. Арыентуючыся на “газетна-тэлеграфны стыль”, ужо на самым пачатку сваёй паэзіі прыглядаецца А.Куляшоў пільным вокам да моўна-выяўленчых сродкаў тагачаснага беларускага народна-дыялектнага і літаратурнага вусна-гутарковага маўлення, эканомна выкарыстоўвае самабытную лексіку і фразеалогію Магілёўшчыны, асабліва беларуска-расійскага памежжа. Таму ў даным артыкуле асноўная ўвага будзе звернута да выкарыстаных паэтам у разнастайных паводле жанру творах рэгіяналізмаў, алегра-форм і трансформ. Цікавым з’яўляецца той факт, што А.Куляшоў скарыстоўваў названыя моўна-выяўленчыя сродкі аднолькава і ў даваеннай творчасці, і ў перыяд Вялікай Айчыннай вайны, і ў пасляваенны час. Найпершым пацвярджэннем сказанага з’яўляюцца паэтычныя загаловкі, зачыны і канцоўкі саміх твораў: “За зоры, за месік, за ветравы смех...”, “Першая стрэча з трактарыстам Анісам”, “Плыла, цалавалася хмара з зямлёй...” [2];

Да цябе шляхоў не знаю, да мяне – не знаеш ты,
Лепей нас дарогу знаюць нашы частыя лісты. (Адказ);

У суровы век жыву суро́ва,
Жыць інакш не здолеў бы зусім.
Сведчаннем таму вось гэ́та слова,
Што пранёс я праз агонь і дым.
Сведчаць гэ́та ўсё

лясы і гаці,

Сведчыць гэ́та ўсё

Зямля сама –

Круглы шар, падобны да пячаці,

На якім жы́ву я не дарма. (Маё пасведчанне).

Выдзеленыя намі словы, словаспалучэнні, словазлучэнні і трансфармаваныя прэдыкатыўныя адзінкі – яскравыя элементы вусна-гутарковага маўлення, якія найперш скіроўваюць увагу рэцыпіента на аўтарскую думку, на асноўны аб’ект яго выказвання, каб пры дапамозе разнастайных паўтораў выклікаць тыя ж самыя асацыяцыі, як мага хутчэй расказзіраваць паэтычны тэкст. А калі да адзначанага падключаецца дыялог ці толькі пытальна-адказавая форма як бы

трансфармацыя жывой гутаркі (размовы), то жывапіс словам нават у вершавана-паэтычным маўленні ў значнай ступені набліжаецца да натуральнага (а не прыдуманнага паэтам) гаварэння, асэнсавання або пераасэнсавання сказанага (выказанага тым ці іншым спосабам, прыёмам). Напрыклад:

З пясчаных каляін	<i>Вясёлы ён.</i>
Мы ў'ехалі на гаць.	<i>Чаго?..</i>
– Куды, хлапцы?	<i>Бо весела было,</i>
– На млын...	<i>Бо жонкі ж у яго</i>
– А вы?	<i>Быць нават не магло.</i>
– Мы хлеб здаваць.	<i>(Глушцы)</i>

Зразумела, што такога роду фрагменты дасягаюць найбольшага эфекту ў вершаваных апавяданнях і паэмах, але А.Куляшоў актыўна выкарыстоўвае іх амаль ва ўсіх творах, незалежна ад жанру іх.

У вершах ці зусім незэфектыўнай, ці вельмі малаэфектыўнай з'яўляецца цытаваная простая мова (гл. вершы “На зямлі”, “Пяцігодка”, “Надзвычайнае сяброўства” і інш.), таму што рытм і рыфма перашкаджаюць стварэнню ілюзіі жывога, непасрэднага маўлення, толькі не такога:

*“Хіба ўжо, – трывожыцца полымя іх, –
Не кружыцца смерць над дамамі,
Братэрства і згода пакуты жывых
З калючых дратоў паздымалі?..” (Пра асіны).*

Пераказ чужой мовы, суправаджаючы сігналам гутарковасці “кажа”, стварае пэўны стылістычны эфект, аднак маўленне не страчвае сваёй штучнасці, надуманасці:

*Што я, кажа, які прахадзімец,
Сто кілометраў дарма прайшоў,
Каб вас, нечага, кажа, радзімец, —
І пайшоў дзед кіпець, і пайшоў. (Кветка шчасця).*

Параўнаем:

*У тым жа гаі жыў апошні нехацімец,
Яго дапякала Вольга, седзячы на плоце.
– А не забіў цябе, Сяменька, радзімец,
Чаго ты сядзіш у гэтым балоце
Яму крыўдна за такія словы,
І ён кажа: – Дапякае кажны... (“Першабытны чалавек”).*

Як бачым, выдзеленыя гутарковыя моўна-выяўленчыя сродкі больш стасоўныя ў мове дзейных асоб (герояў), чым у аўтарскай мове.

Рэгіяналізмы, выкарыстаныя А.Куляшовым, можна класіфікаваць як:

- фанетыка-арфаэпічныя (*кажны, шофер, кілометраў, каротка, шырака, высака, вудзільно* і інш.);
- марфалагічныя (*убача, належа, адыходзе, удвох, шляхох, чакацьмеш, гасцём, голаў, вушмі* і інш.);
- сінтаксічныя (“*На машыне пад дом падкаціў гаспадар*”; “*Два халодных шляхі Зноў ляглі перад ёй*”; “*Мы забыліся на бой*” і інш.);
- словаўтваральныя (*назаўсягды, непрасёмшы, канюх = каня, арахоўнік, адведы, пустэль, наскай, лузганцы* і інш.);

- лексіка-семантычныя (*печкуры* = *печнікі* [3], *цяпло і цяпельца* = *вогнішча і касцёр*, *лавец* = *верцел* і інш.);
- лексічныя (*пражмо* “пучок абсмаленых на агні каласоў”, *двору* “дадому, дахаты”, *быйстра* “быстрак”, *коўраты* “вароты”, *навузнік* “вулей”, *цыпка* “трэшчына, расколіна” і інш.);
- фразеалагічныя (*змераць зіркам* – абгледзець з галавы да ног, *перакаціць даўбнёй* – адлупцаваць, *ляцець праміком* – прастваць і інш.).

Варта адзначыць, што прыведзеныя і іншыя такога кшталту рэгіяналізмы ўжывае ў сваіх творах паэт не аднойчы, прытым пераважна ў аўтарскай мове, што дазваляе гаварыць пра прысутнасць мясцовага (магілёўска-мсціслаўскага) каларыту не толькі ў паэмах А.Куляшова, але і ў шматлікіх вершах. Пра сувязь паэта з народнай (роднай) гаворкай, пра адлюстраванне ў ягоных творах беларуска-расійскага білінгвізму яскрава гавораць разнастайныя русізмы (колькасць іх у значнай ступені большая, чым рэгіяналізмаў).

Значную гутарковую афарбоўку надаюць вершаваным творам А.Куляшова алегра-формы слоў і выразаў, што ўзнікаюць у вуснай мове ў выніку хуткага тэмпу гаворкі: *до*, *дос* замест *досыць*; *шчэ*, *йшчэ* замест *яшчэ*; *нат* замест *нават*; *трэ* замест *трэба* і г.д. Як правіла, “й” і “ў” падаюцца як норма літаратурнага вымаўлення, аднак сустракаюцца выпадкі парушэння гэтай нормы, асабліва ў пачатку радкоў, якія тлумачацца выключна рытмамелодыкай твораў. Аналагічнае выкарыстанне стылістычна нейтральных слоў і іх гутарковых варыянтаў можна сустрэць нават у адным творы:

Я сына малога маю,
Хай знаюць усе пра гэта.
Няхай жа гучаць набатам
Трывогі мае, надзеі. (Слова да Аб'яднаных Нацый);
І ў баку ад крыжоў,

на гары ля сасны,

Як прасіў, так яго

пахавалі яны.

Каля гаю, на пні,
Пасядзеў пяць мінут. (Толькі ўперад);
А мо што забыў?
Можа з пісьмамі, з жалем
Тут шчасце спаліў? (Тамсама);
Можа *нат* давядзецца

яшчэ закалыхваць дзіця.

Лепей нават, чым я,

сведчыць попел пра вернасць кляцьбе. (Дом № 24).

Сустракаюцца выпадкі дыферэнцыяцыі гутарковых і стылістычна нейтральных форм-дублетаў: алегра-формы ўжываюцца ў прастай мове, а міжстылёвыя моўныя адзінкі пераважна ў аўтарскім маўленні:

Ён гаворыць мудрае слова:

– Во! (Першая стрэча з трактарыстам Анісам) і

І вось яно

прышло на шляхі... (На лузе ўначы);

в) камбінаваныя з сінанімічным іншасказаннем:

Два халодных шляхі
Зноў ляглі перад ёй:
Шлях, што едуць, другі –
Што пралёг над зямлёй.
Млечны Пуць!.. Што яму
Да таго, што з зямлёй
Павянчаўся жаніх,
Што быў суджаны ёй?
Млечны Пуць!.. Што яму
Да людское крыві,
Што яму да пакут
Маладое любві? (Грозная пушча).

Такім чынам, паэзія А.Куляшова найцяснейшым чынам звязаная з беларускім вусна-гутарковым маўленнем, можна сказаць, грунтуецца на ім, што дае права гаварыць пра глыбока народную аснову ў цэлым інтэлектуальна-кніжнай мовы кожнага твора сапраўды народнага паэта.

Стылёвая манера, мастацкая дэталі, яе моўнае афармленне ў творах А.Куляшова аналагічныя з моўна-стылёвымі асаблівасцямі творчасці народных песняроў Беларусі, майстроў высокай якасці беларускага літаратурна-мастацкага слова: простая і зразумелая самаму радавому чытачу, багатая на паэтычныя асацыяцыі вобразнасць; паэтыка і рытма-мелодыка выцякаюць непасрэдна з купалаўскіх і коласаўскіх радкоў, якія ў сваю чаргу бруцца з гаючых крыніц беларускага фальклору; самі творы называюцца і песнямі, і быліямі, і словамі, і былінамі, і баладамі...

Паэт Аркадзь Куляшоў па праву стаіць у адным шэрагу з волатамі і валадарамі роднага слова, народнымі паэтамі Рэспублікі Беларусь Янкам Купалам і Якубам Коласам [4].

ЛІТАРАТУРА

1. *Куляшоў А.А.* Некалькі слоў аб сабе // Пяцьдзесят Чатыры Дарогі: Аўтабіяграфія беларускіх пісьменнікаў. Складанне і падрыхтоўка тэкстаў Я н к і К а з е к і. – Мінск: Дзяржвыд БССР, 1963. – С.325.
2. Цытуецца тут і далей па: Куляшоў Аркадзь. Збор твораў у чатырох тамах: Т.1-3. – Мінск: Беларусь, 1966 – 1967. Курсіў наш.
3. Тлумачэнні слоў і выразаў падаюцца паводле наступных крыніц:
Бялькевіч І.К. Краёвы слоўнік усходняй Магілёўшчыны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1970. – 512 с.; Матэрыялы да абласнога слоўніка Магілёўшчыны. – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – 128 с.; Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. – Мінск: БелСЭ, 1977 – 1984.
4. Пра іншыя асаблівасці мовы і стылю твораў А.Куляшова можна даведацца з артыкулаў *М.В.Абабуркі*:
Моўна-стылёвыя асаблівасці ў творах А.Куляшова // Аркадзь Куляшоў. Вывучэнне творчасці ў ВНУ і школе: У 3 ч. / Метадычныя рэкамендацыі для студэнтаў філалагічнага факультэта і настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры сярэдніх школ. Ч.ІІІ. – Магілёў, 1986. – С.4-5;
А.Куляшоў і развіццё мовы беларускай мастацкай літаратуры // А.А.Куляшоў і вывучэнне яго творчасці ў ВНУ і школе ў кантэксце сучаснай беларускай літаратуры. – Магілёў: МДПІ імя А.А.Куляшова, 1991. – С. 55-58;
Філалагічнасць як моўна-стылёвая адметнасць твораў Аркадзя Куляшова // TERRA ALBA I. Праблемы беларускага літаратуразнаўства: / Да 85-годдзя з дня нараджэння А.Куляшова/. – Мінск: МНТ, 2000. – С. 51-54.

SUMMARY

The synthesis of elements of Belorussian oral speech in A.Kuleshov's works are examined in the article, these elements being the main poetic, textural and stylistic means for the writer in the process of modelling the objective reality.